5. Зубчевська С. Правова культура як запорука формування правової відповідальності молоді. Наукові праці МАУП. 2022. Вип. 1(52). С. 16–20. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.ped.2022.1.3.

6. Безсмертний А. Взаємозв'язок політичної, світоглядної, моральної та правової культури. Наукові праці МАУП. 2010. Вип. 2(25). С. 147–153. URL: https://ir.maup.com.ua/handle/123456789/4576.

7. Кравченко Л.М. Правова культура і компетентність особистості: спільне та відмінне культурологічного і компетентнісного підходів. Імідж сучасного педагога. 2020. № 4(193). С. 29–33. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-29-33.

8. Мукан Н., Гельжинська Т., Рузяк Т. Правова культура як атрибут професіоналізму сучасного менеджера. Вісник науки та освіти. 2025. № 10(40). С. 1953–1961. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-1953-1961.

Туляков В.О.
професор кафедри кримінального права,
Доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Одеська юридична академія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДСТАВ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Чинна модель застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб в Україні тривалий час спиралася на акцесорну конструкцію. Її вихідним положенням було те, що кримінально-правова реакція щодо юридичної особи є похідною від суспільно небезпечного діяння конкретної фізичної особи, яка діяла від імені та/або в інтересах відповідної організації. Такий підхід доктринально узгоджувався з положеннями ст. 2 Кримінального кодексу України, відповідно до якої підставою кримінальної відповідальності є вчинення **особою** суспільно небезпечного діяння, що містить склад кримінального правопорушення [1, ст. 2].

Водночас Закон України від 4 грудня 2024 р. № 4111-IX істотно змінив цю конструкцію. Ч. 2 ст. 96-3 КК України передбачила можливість застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення фізичної особи до кримінальної відповідальності. Більше того, законодавець прямо встановив, що за підставами, передбаченими цією нормою, не потребується встановлення фізичної особи, дії або бездіяльність якої підпадають під ознаки діянь, передбачених статтями 209, 369, 369-2 КК України [1, ст. 96-3; 2].

Отже, у вітчизняному кримінальному законодавстві сформувалося співіснування двох неоднакових моделей реагування на корпоративно пов'язану злочинність.

По-перше, ч. 1 ст. 96-3 КК України зберігає традиційну акцесорну модель. Її підставою є вчинення уповноваженою особою юридичної особи визначених кримінальних правопорушень від імені та/або в інтересах юридичної особи. У цій моделі первинним є встановлення діяння, вини та статусного зв'язку конкретної фізичної особи з юридичною особою. Заходи щодо юридичної особи постають як похідна реакція на кримінально протиправну поведінку індивіда [1, ст. 96-3].

По-друге, ч. 2 ст. 96-3 КК України містить автономні елементи. Йдеться не про встановлення кримінальної відповідальності юридичної особи в традиційному розумінні, а про можливість застосування до неї заходів кримінально-правового характеру на підставі встановлених фактичних обставин. Такі обставини можуть свідчити, зокрема, про: вчинення діяння від імені або в інтересах юридичної особи; невжиття уповноваженими особами антикорупційних заходів; неналежний нагляд чи контроль за діями працівників або інших осіб; вчинення діяння з відома уповноважених осіб, засновника, кінцевого бенефіціарного власника чи члена наглядової ради.

Новела має вузьку предметну сферу: вона стосується діянь, що підпадають під ознаки легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди та зловживання впливом щодо іноземних посадових осіб у розумінні ч. 4 ст. 18 КК України [1, ст. 18, 96-3]. Однак її концептуальне значення значно ширше. Законодавець фактично визнав, що підставою застосування обтяжливих кримінально-правових наслідків до організації може бути не лише доведений злочин конкретного індивіда, а й доведений корпоративний зв'язок із суспільно небезпечним діянням, організаційним недоглядом, неналежним контролем або дефектом комплаєнсу.

Формула «незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи» не повинна тлумачитися як відмова від вимог доказування. Вона означає зміну предмета доказування у спеціальному провадженні: замість обов'язкового встановлення винуватості персоніфікованого суб'єкта необхідно довести фактичні обставини діяння та юридично значущий зв'язок цього діяння із корпоративною організацією. КПК України у зв'язку з цим передбачає спеціальний порядок провадження щодо юридичної особи, обов'язкову участь її представника або захисника, а також судовий контроль за обмеженнями її діяльності.

Наслідки такої моделі є далеко не символічними. До юридичної особи можуть застосовуватися штраф, спеціальна конфіскація в передбачених законом випадках, а також додаткові нефінансові заходи. До останніх належать тимчасове обмеження певних видів діяльності та тимчасове обмеження в отриманні визначених прав або переваг, включно з участю у публічних та оборонних закупівлях, користуванням окремими ліцензіями, доступом до державної підтримки, пільг чи активів. Таким чином, відмова називати ці наслідки «кримінальною відповідальністю юридичної особи» не усуває їх фактичної карально-превентивної природи. Використання законодавцем терміна «заходи кримінально-правового характеру» не є самодостатньою підставою для заперечення їх карального змісту. За підходом ЄСПЛ поняття «покарання» у ст. 7 Конвенції має автономне значення й визначається за матеріальними характеристиками заходу, а не лише за його національно-правовою назвою [3, пп. 28-35].

Наукова література слушно акцентує, що сучасна відповідальність колективних суб'єктів не зводиться ані до історичних моделей колективного покарання, ані до механічного перенесення індивідуальної вини на корпорацію. Ми характеризуємо розвиток відповідальності колективних суб'єктів як рух до сучасних моделей корпоративної та квазікримінальної відповідальності, що потребують самостійного теоретичного обґрунтування [3, с. 129–151]. Саме тому новела ч. 2 ст. 96-3 КК України має розглядатися не як суто технічний антикорупційний виняток, а як симптом зміни парадигми.

Показово, що Проєкт нового Кримінального кодексу України, зберігаючи кримінально-правові засоби щодо юридичних осіб, не пропонує повноцінної автономної моделі їх відповідальності. Згідно з підходом, викладеним Є. Л. Стрельцовим, підставами для застосування таких засобів є: вчинення уповноваженою особою умисного злочину від імені та в інтересах юридичної особи або в інтересах її асоційованої особи; а також вчинення певних злочинів підпорядкованою особою через неналежний контроль з боку уповноваженої особи [4, с. 181–182]. Отже, навіть конструкція «неналежного контролю» в Проєкті КК зберігає персоніфікований центр: дефект контролю прив'язується до уповноваженої фізичної особи.

Такий підхід має принципове значення. Проєкт КК визнає потребу в адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу та міжнародних зобов'язань України у сфері боротьби з корупцією, організованою злочинністю й фінансуванням тероризму [4, с. 178–179]. Водночас він не розв'язує базового питання про самостійну підставу корпоративної відповідальності: чи може нею бути не вина конкретного індивіда, а організаційний дефект юридичної особи: системна бездіяльність, толерування ризику, відсутність належного контролю, фіктивний комплаєнс або корпоративна культура, що зробила правопорушення передбачуваним і можливим.

Отже, чинний КК України вже містить вузьку, але реальну модель автономізації кримінально-правової реакції щодо юридичної особи. Вона не скасовує принципу індивідуальної кримінальної відповідальності фізичних осіб, проте обмежує його монополію як єдиної передумови застосування кримінально-правових наслідків. Проблема полягає не лише в самому існуванні цього винятку, а в його фрагментарності та недостатньому доктринальному поясненні.

Подальший розвиток законодавства має відбуватися не шляхом безсистемного розширення ч. 2 ст. 96-3 КК України на нові склади кримінальних правопорушень. Необхідною є цілісна концепція корпоративної кримінально-правової відповідальності, яка чітко визначатиме: підстави інкримінування організаційного дефекту; стандарти належної обачності, нагляду й комплаєнсу; критерії причинного зв'язку між дефектом корпоративного управління та діянням; межі й пропорційність санкцій; процесуальні гарантії захисту юридичної особи. Лише за таких умов автономізація кримінально-правової реакції стане не небезпечним винятком, а передбачуваним інструментом протидії корпоративно опосередкованій злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. Законодавство України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.09.2026).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав : Закон України від 04 груд. 2024 р. № 4111-IX. Верховна Рада України. Законодавство України : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#Text (дата звернення: 19.09.2026).
3. Європейський суд з прав людини. Посібник зі статті 7 Конвенції – Ніякого покарання без закону. Рада Європи, Європейський суд з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_ukr (дата звернення: 19.09.2026).
4. Туляков В.О. Відповідальність колективних суб'єктів у кримінальному праві в контексті розвитку. Право України. 2025. № 11. С. 129–151. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2025-11-129.
5. Стрельцов Є. Л. Кримінально-правові засоби щодо юридичної особи. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / П. П. Андрушко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія BAITE, 2024. С. 178-183. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/07/monografiya-proyekt-novogo-kk-ukrayiny.pdf (дата звернення: 19.09.2026).

Удовенко Ю. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

КУЛЬТИВОВАНЕ М'ЯСО: ЯК НОВИЙ ВИКЛИК ДЛЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Сучасні продовольчі виклики та розвиток харчових технологій зумовлюють пошук нових способів виробництва продуктів харчування та альтернативних джерел білка. Особливого значення набуває розвиток технологій, спрямованих на створення продуктів, які можуть частково замінювати традиційні продукти тваринного походження. Така тенденція зумовлена, зокрема, необхідністю реагування на кліматичні зміни, вимогами екологічної безпеки, а також глобальними та регіональними продовольчими викликами, посиленими війною в Україні.